

УДК 159.9:004.738.5

Назар Максим Миколайович, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Мещеряков Дмитро Сергійович, молодший науковий співробітник лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

РОЗВИТОК СУБ'ЄКТНОЇ АКТИВНОСТІ ПРИ ДИСТАНЦІЙНІЙ ГРУПОВІЙ РОБОТІ З ПОСТРАЖДАЛИМИ В ЗОНІ АТО

АНОТАЦІЯ

Метою дослідження виступає виявлення концептуальних підстав розвитку суб'єктної активності, що здійснюється за сприяння формуванню комунікативної компетентності, під час дистанційного групового навчання у мережі Інтернет постраждалих в зоні АТО. Особливе значення комунікативної компетентності дозволяє сприймати її як суттєвий компонент суб'єктної активності, піднімаючи питання про їхній взаємозв'язок та психологічну роль, що вони відіграють по відношенню одна до одної. Існують прямі кореляції між формуванням комунікативної компетентності та розвитком суб'єктної активності, що пов'язані з когерентними структурами обох психологічних явищ та застосуванні суб'єктно орієнтованого інструменту навчання – віртуальних освітніх середовищ.

Ключові слова: *Інтернет, тренінги, суб'єкт, активність, навчання, спілкування, комунікація, середовище, розвиток, формування.*

М.Н. Назар, Д.С. Мещеряков

РАЗВИТИЕ СУБЪЕКТНОЙ АКТИВНОСТИ ПРИ ДИСТАНЦИОННОЙ ГРУППОВОЙ РАБОТЕ С ПОСТРАДАВШИМИ В ЗОНЕ АТО

Целью исследования выступает выявление концептуальных оснований развития субъектной активности, осуществляемого при содействии формирования коммуникативной компетентности, во время дистанционного группового обучения в сети Интернет пострадавших в зоне АТО. Основным методом исследования является теоретический анализ наиболее современных научных источников по соответствующей тематике. Существуют прямые корреляции между формированием коммуникативной компетентности и развитием субъектной активности, что связано с когерентными структурами обоих психологических явлений и применении субъектно ориентированного инструмента обучения – виртуальных образовательных сред.

Ключевые слова: Интернет, тренинги, субъект, активность, обучение, общение, коммуникация, среда, развитие, формирование.

M.N. Nazar, D.S. Mescheryakov

DEVELOPMENT OF SUBJECT ACTIVITY DURING DISTANT GROUP WORK WITH VICTIMS FROM AREA OF ATO

The research's goal is conceptual grounds' exposure of subject activity's development carried out for an assistance forming of communicative competence, during the distant group learning in Internet of victims from the area of ATO. The basic method of research is a theoretical analysis of the most modern scientific sources of the proper subject. Subject activity can be considered as description of the personality's activity's state, that (as a form of activity) consists of certain components: sense of purpose, motivation, strategy of achieving end, reflection,

emotions. The special value of communicative competence allows to perceive it as a substantial component of subject activity, affecting a question about their intercommunication and psychological role they play on attitude toward each other. There are direct correlations between communicative competence's forming and development of subject activity related to the coherent structures of both psychological phenomena and application of studies' oriented instrument's subject such as virtual educational environments. Development of group work of communicative competence's forming in virtual educational space, which assists development of subject activity, carries in itself enormous psychological and pedagogical potential, being one of facilities to convert potential studies and education in active, conscious, personal, creative process. Internet becomes one of the most effective facilities of systematized knowledges' abilities and skills (for example, communicative competence and others like that) receipt, as from point of comfort, charges of time and money.

Keywords: *Internet, trainings, subject, activity, learning, intercourse, communication, environment, development, forming.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Військова агресія РФ проти державного суверенітету України, активні бойові дії, гуманітарний колапс, інформаційна війна, економічна агресія, встановлення влади терористичних режимів у Криму, в окремих районах Донецької та Луганської областей ставлять вкрай актуальне питання психологічної реабілітації постраждалих в зоні АТО людей. Значна кількість постраждалих, їхня широка географічна присутність (як мешканців окупованих територій або як вимушених переселенців на території України), непростий економічний стан у державі є важливими чинниками пошуку зручних, ефективних, фінансово сприятливих, орієнтованих на широкі

аудиторії психологічних інструментів групової навчально-психологічної роботи.

Особливий акцент слід зробити на більш широкому та глобальному суспільному контексті, в якому відбирається чи створюється відповідний психологічний інструментарій. Активне розповсюдження комп'ютерних загалом, та зокрема інфокомунікативних технологій, постійне зростання їхньої ролі в суспільстві та житті майже кожної окремої людини є беззаперечним фактом дійсності нинішніх поколінь. Функціональне значення використання комп'ютерів, стільникового зв'язку, електронних гаджетів, соціальних мереж тощо для задоволення потреб та досягнення особисто значущих цілей перманентно зростає, в той час як опосередкування ними різних видів людської діяльності набуло масового характеру. Самоздійснення індивідуума, актуалізація його діяльностей, зокрема спілкування, тісно вплетені у цей контекст, як впливаючи на його зміст та особливості, так і піддаючись зворотному впливу. Суб'єктна активність розкриває себе як актуальна здатність людини до прийняття виклику адаптації, комунікації загалом і самореалізації, кинутого їй гіпердинамічним й насиченим комп'ютерними технологіями сучасним світом – одночасно і як творцю цієї дійсності, й її продукту.

Особливе значення у цьому контексті, зокрема враховуючи його техногенність, комп'ютерну опосередкованість і мультимедійність (параметри, роль яких постійно зростає), набувають здатності встановлювати контакти, розвивати взаємовідносини, обмінюватися діяльністю та досвідом. Для психологічної реабілітації, психотерапії та психопрофілактики постраждалих у зоні АТО відповідні здатності грають підвищену роль.

Ефективність спілкування, як мінімум інтерсуб'єктного, вказує на себе як на вкрай необхідне вміння, більш загально – фундаментально цінний особистісний ресурс, що забезпечує психологічне підґрунтя для активної

діяльнісної позиції суб'єкта в соціумі, вмотивованості, активізації та здійснення ним різноманітних видів продуктивної діяльності, адаптації та формування ефективної позиції в світі постіндустріального суспільства з його наголосами на постійних інноваціях, обміні знаннями та конкуренції. Особливе значення комунікативної компетентності дозволяє сприймати її як суттєвий компонент або навіть аспект суб'єктної активності, піднімаючи питання про їхній взаємозв'язок та роль, що вони відіграють по відношенню одна до одної.

Отже, значення та актуальність дослідження зв'язку формування комунікативної компетентності та розвитку суб'єктної активності у постраждалих з зони АТО є очевидними.

Врахування та оцінка потенціалу комунікативної компетентності вказують не тільки на важливість її формування та розвитку, але і зазначають сучасний контекст цього процесу – все більш масове та суттєве залучення у нього інформаційних психолого-педагогічних технологій мережі Інтернет. Такий навчально-психологічний інструментарій вже довів свою результативність, а спеціалізовані програмно-технологічні платформи, зокрема системи управління навчанням, успішно використовуються для забезпечення відповідних видів діяльності. Групова психологічна та навчальна робота стає одним з провідних напрямків дистанційного навчання та психологічної допомоги онлайн, а розвиток комунікативної компетентності включається в неї як важливий напрямок роботи.

Мета дослідження: виявлення концептуальних підстав розвитку суб'єктної активності, що здійснюється за сприяння формуванню комунікативної компетентності, у постраждалих з зони АТО.

Гіпотеза дослідження: розвиток суб'єктної активності сприяє формуванню комунікативної компетентності у постраждалих з зони АТО.

Завдання дослідження наступні:

- 1) розробити поняття суб'єктної активності;
- 2) виявити основні підходи до його дослідження та опису;
- 3) проаналізувати значення інтернет-тренінгів як сучасного інструменту групової психологічної роботи та навчання;
- 4) дослідити поняття комунікативної компетентності та засоби її формування в інтернет-тренінгах;
- 5) дослідити специфіку зв'язку формування комунікативної компетентності з розвитком суб'єктної активності в результаті здійснення інтернет-тренінгів – інноваційного інструменту навчальної та психологічної дистанційної групової роботи.

Методи дослідження: теоретичний аналіз сучасних першоджерел з теми дослідження; діагностичні та контрольні тести з розвитку комунікативної компетентності та відповідних комунікативних навичок; методи тренінгової роботи – мінілекції, відеозавдання, вправи на самоаналіз, вправи на моделювання ситуацій, релаксаційні вправи тощо; технології статистичної обробки даних за допомогою програмних пакетів SPSS і Excel.

У виразненні невирішених або недостатньо розкритих раніше складових загальної проблеми можливостей розвитку суб'єктної активності в контексті здійснення дистанційного навчання з використанням електронних технологій у мережі Інтернет для постраждалих з зони АТО є підставою для висновків щодо наявності значних перспектив і суттєвого теоретико-емпіричного потенціалу навчально-психологічних інтернет-тренінгів. Відповідна наукова проблема все ще досліджена недостатньо, маючи при цьому як теоретичне, так і прикладне значення.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Відзначається частіша поява терміну «суб'єктність» у психологічних дослідженнях. Проте, не у всіх випадках термін отримує свою точну ідентифікацію та часто розуміється як атрибут суб'єкта або як його еквівалент. Визначення терміну в найзагальнішому розумінні може бути запропоноване таким чином: це така характеристика, що дозволяє представити людину в психологічному дослідженні не як безпристрасного діяча-виконавця, а як упередженого сценариста і на вищих рівнях розвитку навіть режисера своїх дій зі своїми перевагами, світоглядними позиціями, цілеспрямованістю тощо.

Поняття «суб'єктна активність» розглядається як цілісна характеристика активності людини, що виявляється в її діяльності та поведінці, що розвивається самим суб'єктом, ним самим організовується та контролюється. Суб'єктна активність виявляється в певних перевагах, світоглядній позиції та цілеспрямованості перетворювача. [16;17]

Фундаментальною умовою забезпечення здійснення суб'єктної активності є суб'єктний досвід, що має, у свою чергу, компонентну структуру, що у взаємодії забезпечує активну, усвідомлену, цілеспрямовану, вмілу та координовану з прагненнями і цілеутворенням інших людей позицію людини. [3;5;22]

Суб'єктна активність – один з ключових чинників адаптації людини в суспільстві та перетворення нею довкілля під власні запити, зокрема для постраждалих під час стихійних лих, військових конфліктів, надзвичайних ситуацій тощо. Формування такої активності забезпечує людині успішність в діяльності та в різних аспектах соціальної адаптації, у тому числі в спілкуванні. Компетентне спілкування, зі свого боку, передбачає практично у всіх випадках наявність суб'єктної активності.

Суб'єктна активність може визначатися як складне багатокomпонентне психологічне утворення, що характеризує спосіб самоактуалізації, що є властивим особистості, при якому досягається її якість як цілісного, автономного, такого, що саморозвивається, суб'єкта (К.О. Абульханова-Славська). [1;2]

На основі моделі активності О.І. Крупнова розроблена структура суб'єктної активності, що включає результативний, мотиваційний і операційний компоненти, в якості показників котрих пропонується використовувати самоактуалізацію, самовідношення та саморегуляцію відповідно. Одночасно з цим дана структура визначає мотиви та цілі діяльності, характеризуючи способи їх досягнення та результативність (О.Г. Гужва). [4;7;18]

Інші автори описують суб'єктну активність як індивідуалізовану системоутворюючу (таку, що координує, інтегрує, централізує) властивість особистості, що здійснює системне врегулювання різних видів активності в процесі виконання діяльності, забезпечуючи її високу результативність. Сутнісними характеристиками суб'єктної активності на різних рівнях узагальнення є інтегративність, системність, цілісність (загальне); цілеутворення, планування, передбачення, довільність, надситуативність, усвідомленість (особливе); суб'єктність, індивідуальність (одиничне). Серед провідних критеріїв суб'єктної активності вказується цілеспрямованість на високий результат; творчість як основа ефективності та самореалізації; регуляція довільної активності як основа відповідальності та самоорганізованості. [3;8;13]

Наголошується, що основні психологічні характеристики суб'єктної активності виявляються в саморегуляції на основі когнітивних, інтелектуальних і характерологічних умов, що має вираз в оптимальній динаміці взаємодії різних видів активності, що включає психічну,

інтелектуальну, поведінкову, енергетичну. Відповідно, виділяються когнітивні, інтелектуальні та характерологічні умови розвитку суб'єктної активності особистості. [19]

Дослідники стверджують, що суб'єктна активність – це індивідуалізована системостворююча властивість особистості, що здійснює системне врегулювання домінуючих та імпліцитних властивостей, станів і процесів особистості, направлених на високий результат діяльності. Виділені основні критерії суб'єктної активності особистості: цілеспрямованість на високий результат (заради чого), творчість як основа ефективності та самореалізації (чому), регуляція довільної активності як основа відповідальності, самоорганізованості (як). [8;19;20]

У сучасних дослідженнях суб'єктна активність визначається як психологічне утворення, що характеризує властивий особистості спосіб самоактуалізації та самореалізації, як якість цілісного, автономного, такого, що саморозвивається, суб'єкта. [1;2]

Різні напрямки здійснення суб'єктної активності, такі як інтерособистісне спілкування, зокрема у постраждалих з зони АТО, все більше опосередковуються комп'ютерними технологіями та виявляються такими, що тісно взаємодіють з психологічними процесами, які відображають поглиблення інформатизації на суспільному рівні. Людина виступає тут як суб'єкт спілкування, який має власну активність, що може розвиватися і взаємодіяти з комунікативною діяльністю, впливаючи на неї та піддаючись впливу з її боку. Отже, важливими стають не тільки питання дослідження взаємодії спілкування та суб'єктної активності, але й їхнього когерентного розвитку з використанням інноваційних навчально-психологічних інструментів, таких як інтернет-тренінги, що цілком відповідають запитам і контексту інформаційного суспільства.

Хто саме потребує психологічної допомоги? На основі здійснених досліджень відзначається, що реалії сьогодення ставлять завдання надавати психологічну допомогу широкому колу громадян, серед яких виділяються такі категорії:

дорослі і діти, чоловіки і жінки, мешканці міст і сіл;

бійці національної гвардії та добровольці, а також військові, які проходять бойові навчання;

батьки, члени родин тих, хто має рідних в АТО, загиблих, поранених або заручників;

жителі постраждалих територій, включаючи окуповану територію Криму, а також переселенці й ті, хто їх приймає;

українці, які живуть віддалено від бойових дій, але співпереживають перед екраном, з газетою в руках чи слухаючи радіо;

волонтери, лікарі, психологи, учителі, люди різного рівня освіти та різноманітних професій: усі, хто співчуває і надає гуманітарну та іншу допомогу. [9]

Відповідно до категорії має підбиратися інформація не лише про стан подій, а й про конструктивне їх сприйняття та подолання негативних наслідків, що передбачає використання таких компонентів суб'єктної активності, як саморефлексія, відповідальність тощо. Будь-яка інформація має закінчуватися певним насаженням, що заряджає вірою та надією на конструктивне вирішення будь-якої ситуації. Через що б людині не прийшлося пройти, вона має знати, що в змозі сама зробити надзвичайно багато, причому не залишиться наодинці, а може розраховувати на допомогу інших. [9]

Групову психологічну роботу у мережі Інтернет слід визначити як активне соціально-психологічне навчання, що здійснюється в умовах групи на основі використання тих або інших форм інтернет-спілкування. Частіше за

все групова психологічна робота здійснюється у формі інтернет-тренінгу, вебінару чи дискусії, для чого використовуються сайти з достатнім технічним рівнем комунікативних можливостей, соціальні мережі, системи управління навчанням, електронна пошта, а також спеціальні програми для текстового та/або мультимедійного онлайн-спілкування (Skype, ICQ, Slack тощо). [14;23]

Інтернет-тренінги мають ґрунтовні потенціали для здійснення себе як інноваційного і разом з тим потужного навчального інструменту (сфера дистанційного навчання), як знаряддя побудови і розвитку віртуальних освітніх середовищ, а також як ефективного засобу зміни і оптимізації психологічного стану та особистісного зростання учасників (сфера дистанційної психологічної роботи). [11;14;26]

Особливої уваги заслуговує питання надання опису та розкриття значення комунікативної компетентності, особливо актуальної для продуктивної адаптації в суспільстві постраждалих з зони АТО, при розробці та здійсненні інтернет-тренінгів. Без вирішення зазначених питань вкрай ускладнюється або взагалі унеможлиблюється розробка нових інтернет-тренінгів відповідної тематики, а продуктивність тих, що вже існує, ставиться під сумнів. [6;10;21;26]

Комунікативну компетентність можна визначити в найбільш загальному розумінні як здатність до ефективного спілкування. Більш системний аналіз дає підстави описати комунікативну компетентність як таку комунікативну діяльність (та здатність до неї), що характеризується наявністю наступних компонентів: 1) визначення мети спілкування (який результат досягається, куди рухаємося) – для себе і для співбесідника (або співбесідників); 2) врахування наміру учасників спілкування (навіщо прагнемо до такого-то результату?); 3) оцінка особливостей ситуації спілкування (де спілкуємося? коли? у якому стані знаходиться кожен?); 4) звернення уваги на способи та стратегії комунікації (як кожен рухається до досягнення результатів?), що

використовуються кожним співбесідником, для сприяння досягнення мети спілкування; 5) вибір адекватних (тобто результативних і екологічних) конкретній ситуації та співбесідникам власних стратегій комунікації; 6) готовність змінювати свою поведінку в процесі спілкування (вміння бути гнучким); 7) отримання задоволення від спілкування.

Зі свого боку, суб'єктна активність може бути розглянута як характеристика діяльнісного стану особистості, що (як форма діяльності), складається з наступних компонентів: цілеспрямованість, мотивація, стратегії досягнення цілі, рефлексія, емоції.

Порівняльний розгляд складових комунікативної компетентності та суб'єктної активності вказує на їхню очевидну когерентність, що є підставою для висновку про те, що формування комунікативної компетентності повинно корелювати з розвитком суб'єктної активності через значну взаємну відповідність компонентів обох понять. Виникає актуальне завдання для подальших досліджень, що полягає у емпіричному виявленні та розкритті специфіки кореляцій між обома поняттями, зокрема, під час інтернет-тренінгів з формування комунікативної компетентності, що здійснюється на платформі Moodle за підтримки лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

На основі практичного досвіду здійснення різного плану дистанційних навчальних проектів у мережі Інтернет, серед яких інтернет-тренінги, вебінари, наукові чати, інтернет-конференції з цілого ряду актуальних питань тощо, а також довготривалого теоретичного дослідження концептуальних засад та практичних потенціалів групової роботи у віртуальному освітньому середовищі (просторі), був розроблений і технічно підготовлений на навчальній платформі «Moodle» дистанційний тренінг з розвитку комунікативної компетентності та успішного спілкування. Тренінг, що знаходиться за електронною адресою

<http://moodle.newlearning.org.ua/course/view.php?id=2>, ґрунтується на концептуальних засадах ефективності дистанційного навчання, розроблених у лабораторії нових інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. [11;15;24;25]

Після завершення інтернет-тренінгу з формування комунікативної компетентності та успішного спілкування отримані результати будуть проаналізовані, а можливі кореляції з розвитком суб'єктної активності досліджені.

Слід відзначити, що групова робота з формування комунікативної компетентності, розвитку суб'єктної активності тощо, що здійснюються у форматі інтернет-тренінгів, вебінарів, інтернет-конференцій тощо, як і її продуктивна організація, повинні посідати одне з найважливіших місць у віртуальному освітньому середовищі, сприяючи одночасному чи відносно одночасному руху учасників до поставлених цілей, залученню їх навчальні процеси, у процеси здійснення психологічної роботи. Відповідні завдання є особливо актуальними для громадян з зони АТО, які постраждали внаслідок бойових дій і/або соціально-економічного колапсу.

ВИСНОВКИ

Під час дослідження, спрямованого на виявлення концептуальних підстав розвитку суб'єктної активності, що здійснюється за сприяння формуванню комунікативної компетентності, у постраждалих з зони АТО, такі підстави були розкриті та проаналізовані. Визначено, що вони полягають у когерентних структурах обох психологічних явищ (суб'єктної активності та комунікативної компетентності), що застосовуються завдяки суб'єктно орієнтованому інструменту навчання – віртуальним освітнім середовищам. Гіпотеза про те, що існує прямий зв'язок між формуванням комунікативної компетентності та розвитком суб'єктної активності, була підтверджена.

Поняття суб'єктної активності визначається як психологічне утворення, що характеризує властивий особистості спосіб самоактуалізації та самореалізації, як якість цілісного, автономного, такого, що саморозвивається, суб'єкта. З іншого боку, суб'єктна активність може бути розглянута і як характеристика діяльнісного стану особистості, що (як форма діяльності) складається з певних компонентів: цілеспрямованості, мотивації, стратегії досягнення цілі, рефлексії, емоцій. Відповідне визначення вказує на значну когерентність компонентів понять «суб'єктна активність» і «комунікативна компетентність», на спільну спрямованість їхнього формування та розвитку.

Групова робота у віртуальному освітньому середовищі зокрема та в сфері освіти і навчання загалом має важливе та актуальне психолого-педагогічне значення. Мережа Інтернет стає одним з найбільш ефективних засобів отримання систематизованих знань, умінь і навичок (наприклад, комунікативної компетентності тощо) як з погляду зручності, витрат часу і грошей, так і з погляду обсягу необхідної інформації. Врахування зазначених особливостей навчально-психологічної роботи у віртуальному освітньому середовищі є особливо актуальним для постраждалих з зони АТО.

Крім того, розкриваються розвивальні потенціали мережі Інтернет, серед яких інтернет-тренінги займають місце як один з провідних психологічних інструментів, що сприяють особистісному зростанню, зокрема розвитку суб'єктної активності. Залучення електронних інновацій у навчання, розгортання групової роботи з використанням сучасних інфокомунікативних технологій, несе в собі величезний психолого-педагогічний потенціал, будучи одним із засобів, що можуть використовуватися для перетворення навчання та освіти на більш активні, свідомі, особистісні, творчі процеси.

Осмислення специфіки та застосування групової роботи, такої як навчально-психологічні інтернет-тренінги, що здійснюються з

постраждалими з зони АТО в контексті віртуального освітнього середовища, є актуальним і важливим психолого-педагогічним завданням, вирішення якого здатне підвищувати цілеспрямованість і послідовність відповідного навчально-психологічного процесу, сприяти його психологічній безпеці та гнучкості, ефективності для особистості в цілому.

Дослідження особливостей зв'язку формування комунікативної компетентності та розвитку суб'єктної активності повинні бути продовжені, причому особливий наголос слід зробити на емпіричних дослідженнях, таких як дистанційна групова психологічна та навчальна робота (інтернет-тренінги у форматі віртуального освітнього середовища тощо), та аналізі отриманих результатів. Відповідний підхід дозволить не лише відповісти на питання щодо наявності та характеру можливих кореляцій між вказаними явищами, але й посприє розробці нових концептуальних підходів до інструментів і програм особистісного зростання, що здійснюється у інформаційному просторі мережі Інтернет на основі застосування сучасних інфокомунікативних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. - М., 1980.
2. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. - М.: Мысль, 1991. - 299 с. - С. 8.
3. Азлецкая Е.Н. Личностные и средовые детерминанты формирования субъектности личности : дис. ... канд. психол. наук / Е.Н. Азлецкая. - Краснодар, 2002.
4. Александрова Н.Х. Особенности субъектности человека на поздних этапах онтогенеза : автореф. докт психол. наук / Н.Х. Александрова. - М., 2000.

5. Александрова Н.Х. Субъективность человека на поздних этапах онтогенеза / Н.Х. Александрова. – Нижний Новгород: Нижегородский гуманитарный центр, 2000.

6. Арестова О.Н. Гендерная специфика при работе с Интернетом на современном этапе его развития [Электронный ресурс] / Арестова О. Н. // Новые инфокоммуникационные технологии в социально-гуманитарных науках и образовании: современное состояние, проблемы, перспективы развития : междунар. интернет-конф., 15 янв. – 29 марта 2002 г. : материалы конф. - М. : Ин-т «Откр. об-во» : Логос, 2003. - Режим доступа до допов. : http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=68&PHPSESSID=5bc709800160e910b3b173fb2c664775

7. Бодалев А.А. Психология о личности / А.А. Бодалев. - М., 1988.

8. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта / А.В. Брушлинский. - М., 1994. - 320 с.

9. Вовчик-Блакитна О. О., Гурлева Т. С. Мас-медіа як простір психологічної допомоги / Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко... Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. – К. : ТОВ “Видавництво “Логос”. – 207 с. Жичкина А.Е. О возможностях психологических исследований в сети Интернет / Анастасия Евгеньевна Жичкина // Психологический журнал. - 2000. - Т. 21, № 2. - С. 75-78.

10. Жичкина А.Е. О возможностях психологических исследований в сети Интернет / Анастасия Евгеньевна Жичкина // Психологический журнал. - 2000. - Т. 21, № 2. - С. 75-78.

11. Львова А.И. Интернет-тренинг как новая возможность групповой психологической работы [Электронный ресурс] / Львова А. И., Рязанцева И. А. -

М. : МГУ, 2004. - Режим доступу : http://flogiston.ru/articles/netpsy/inet_training

12. Мещеряков Д.С. Психологічні підходи до розробки моделі респондента, мотивованого брати участь у дистанційних навчальних курсах [Електронний ресурс] / Д.С. Мещеряков // Інтелектуальний розвиток дорослих у віртуальному освітньому просторі: монографія / М.Л.Смульсон, Ю.М.Лотоцька, М.М.Назар, П.П.Дітюк, І.Г.Коваленко-Кобилянська [та ін.] ; за ред. М.Л.Смульсон. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 221с. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/10064/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84__%D1%8F%20%D0%A1%D0%BC%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BE%D0%BD%20%D0%9C.%D0%9B.pdf

13. Моросанова В.И. Индивидуальный стиль и саморегуляция произвольной активности человека / В.И. Моросанова // Индивидуальность в современном мире: Материалы междунар. науч.-практ. конф. - Смоленск, 1996. - Ч. 1.

14. Назар М.М. Інтернет-спілкування як чинник особистісних змін у юнацькому віці [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Назар Максим Миколайович ; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. - К., 2010. - 396 арк. : рис. - Бібліогр.: арк. 348-396.

15. Назар М.М. Специфіка психологічного впливу навчання користувачів мережі Інтернет / М.М. Назар // Освіта дорослих в Україні : IX Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 11–17 вер. 2008 р.) : зб. наук. праць. - К. : ЕКМО, 2008. – С. 102–104.

16. Осницкий А.К. Проблемы исследования субъектной активности / А.К. Осницкий // Вопросы психологии. - 1996. - №. 1. - С. 5-19.

17. Осницкий А.К. Умения саморегуляции в профессиональном самоопределении учащихся / А.К. Осницкий // Вопросы психол. - 1992. - №№ 1-2.

18. Сергиенко Е.А. Природа субъекта: онтологический аспект / Е.А. Сергиенко // Проблема субъекта в психологической науке. - М.: Изд-во «Академический проект», 2000.

19. Сидорова М.А. Психологические характеристики субъектной активности руководителя : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / М.А. Сидорова. - Хабаровск, 2006. - 159 с. - РГБ ОД, 61:06-19/544.

20. Слободчиков В.И. Развитие субъективной реальности в онтогенезе : автореф. докт. дис. / В.И. Слободчиков. - М. 1994.

21. Смутьсон М.Л. Психологічні особливості віртуальних навчальних середовищ [Електронний ресурс] / Смутьсон Марина Лазарівна // Технології розвитку інтелекту. – К. : Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2012. - Режим доступу : http://psytir.org.ua/upload/journals/3/authors/2012/Smulson_Maryna_Lazarivna_-_Psychologichni_osoblyvosti_virtualnyh_navchalnyh_seredovysh.doc

22. Сокольская М.В. Субъектная активность как условие личностного здоровья / М.В. Сокольская // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена: Общественные и гуманитарные науки (философия, языкознание, литературоведение, культурология, экономика, право, история, социология, педагогика, психология): Научный журнал. - СПб., 2008. - № 11 (62). - С. 293-304.

23. Ценёв В. Поможет ли виртуальный психолог? [Електронний ресурс] / Вит Ценев. - Новосибирск : Интернет-сайт «Psyberia.ru», 2005. - Режим доступу : <http://psyberia.ru/psychodiary/psynet>

24. Handbook of Research Methods in Industrial and Organizational Psychology (Blackwell Handbooks of Research Methods in Psychology) / ed. by Steven G. Rogelberg. - Malden : Wiley-Blackwell Ltd., 2005. - 536 p.

25. Harris R.J. A Cognitive Psychology of Mass Communication / Richard Jackson Harris. - [4th ed.]. - Mahwah : Lawrence Erlbaum, 2004. - 488 p.

26. Psychology and the Internet: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications / ed. by Jayne Gackenbach. - [2nd ed.]. - San Diego : Academic Press, 2006. - 392 p.

References transliterated

1. Abul'khanova-Slavskaya K.A. Deyatel'nost' y psikhologicheskaya lychnost' / K.A. Abul'khanova-Slavskaya. - M., 1980.

2. Abul'khanova-Slavskaya K.A. Stratehiya zhyznny / K.A. Abul'khanova-Slavskaya. - M.: Mysl', 1991. - 299 s. - S. 8.

3. Azletskaya E.N. Lychnostnyye y sredovyye determinanty formirovaniya subektnosti lychnosti : dys. ... kand. psikhologichesk. nauk / E.N. Azletskaya. - Krasnodar, 2002.

4. Aleksandrova N.Kh. Osobennosti subektnosti cheloveka na pozdnykh etapakh ontogeneza : avtoref. dokt. psikhologichesk. nauk / N.Kh. Aleksandrova. - M., 2000.

5. Aleksandrova N.Kh. Subektyvnost' cheloveka na pozdnykh etapakh ontogeneza / N.Kh. Aleksandrova. - Nizhnyy Novgorod: Nizhegorodskyy humanitarniy tsentr, 2000.

6. Arestova O.N. Hendernaya spetsyfyka pry rabote s Ynternetom na sovremennom etape eho razvitiya [Elektronnyy resurs] / Arestova O. N. // Novyye informatsionnyye tekhnologii v sotsial'no-humanitarnykh naukach y obrazovaniy: sovremennoye sostoyaniye, problemy, perspektivy razvitiya : mezhdunar. ynternet-konf., 15 yanv. – 29 marta 2002 h. : materyaly konf. - M. : Yn-t «Otkr. ob-vo» : Lohos, 2003. - Rezhym dostupa do dopov. :

<http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&Coun>

[terThesis=1&id_thesis=68&PHPSESSID=5bc709800160e910b3b173fb2c664775](http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&Coun)

7. Bodalev A.A. Psykholohyya o lychnosti / A.A. Bodalev. - M., 1988.

8. Brushlynskyy A.V. Problemy psykholohyy subekta /

A.V. Brushlynskyy. - M., 1994. - 320 s.

9. Vovchyk-Blakytina O. O., Hurlyeva T. S. Mas-media yak prostir psykholohichnoyi dopomohy / Psykholohichna dopomoha postrazhdalym vnaslidok kryzovykh travmatychnykhpodiy: metodychnyy posibnyk / Z. H. Kisarchuk, Ya. M. Omel'chenko, H. P. Lazos, L. I. Lytvynenko... Tsarenko L. H.; za red. Z. H. Kisarchuk. – K. : TOV “Vydavnytst-vo “Lohos”. – 207 s. Zhychkyna A.E. O vozmozhnostyakh psykholohycheskykh yssledovanyy v sety Ynternet / Anastasyya Evhen'evna Zhychkyna // Psykholohycheskyy zhurnal. - 2000. - T. 21, # 2. - S. 75-78.

10. Zhychkyna A.E. O vozmozhnostyakh psykholohycheskykh yssledovanyy v sety Ynternet / Anastasyya Evhen'evna Zhychkyna // Psykholohycheskyy zhurnal. - 2000. - T. 21, # 2. - S. 75-78.

11. L'vova A.Y. Internet-trenynh kak novaya vozmozhnost' hrupповoy psykholohycheskoy raboty [Elektronnyy resurs] / L'vova A. Y., Ryazantseva Y. A. - M. : MHU, 2004. - Rezhym dostupu : http://flogiston.ru/articles/netpsy/inet_training

12. Mescheryakov D.S. Psykholohichni pidkhody do rozrobky modeli respondenta, motyvovanoho braty uchast' u dystantsiynykh navchal'nykh kursakh [Elektronnyy resurs] / D.S. Mescheryakov // Intelektual'nyy rozvytok doroslykh u virtual'nomu osvith'omu prostori: monohrafiya / M.L.Smul'son, Yu.M.Lotots'ka, M.M.Nazar, P.P.Dityuk, I.H.Kovalenko-Kobylyans'ka [ta in.] ; za red. M.L.Smul'son. – K.: Pedahohichna dumka, 2015. – 221s. – Rezhym dostupu: <http://lib.iitta.gov.ua/10064/1/%D0%9C%D0%BE%>

D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84__%D1%8F%20%D0%A1%D0%BC%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BE%D0%BD%20%D0%9C.%D0%9B.pdf

13. Morosanova V.Y. Indyvydual'niy styl' y samorehulyatsyya proyzvol'noy aktivnosti cheloveka / V.Y. Morosanova // Indyvydual'nost' v sovremennom myre: Materyaly mezhdunar. nauch.-prakt. konf. - Smolensk, 1996. - Ch. 1.

14. Nazar M.M. Internet-spilkuvannya yak chynnyk osobystisnykh zmin u yunats'komu vitsi [Tekst] : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / Nazar Maksym Mykolayovych ; NAPN Ukrayiny, In-t psykholohiyi im. H. S. Kostyuka. - K., 2010. - 396 ark. : rys. - Bibliohr.: ark. 348-396.

15. Nazar M.M. Spetsyfika psykholohichnoho vplyvu navchannya korystuvachiv merezhi Internet / M.M. Nazar // Osvita doroslykh v Ukrayini : IX Mizhnar. nauk.-prakt. konf., (Kyyiv, 11–17 ver. 2008 r.) : zb. nauk. prats'. - K. : EKMO, 2008. – S. 102–104.

16. Osnytskyy A.K. Problemy yssledovannya subektnoy aktivnosti / A.K. Osnytskyy // Voprosy psykholohyy. - 1996. - #. 1. - S. 5-19.

17. Osnytskyy A.K. Umenyya samorehulyatsyy v professional'nom samoopredelenyy uhashchykhsya / A.K. Osnytskyy // Voprosy psykhol. - 1992. - ## 1-2.

18. Serhyenko E.A. Pryroda subekta: ontolohychesky aspekt / E.A. Serhyenko // Problema subekta v psykholohycheskoy nauke. - M.: Yzd-vo «Akademycheskyy proekt», 2000.

19. Sydorova M.A. Psykholohycheskye kharakterystyky subektnoy aktivnosti rukovodytelya : Dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.03 / M.A. Sydorova. - Khabarovsk, 2006. - 159 s. - RHB OD, 61:06-19/544.

20. Slobodchykov V.Y. Razvytye subektyvnoy real'nosti v ontogeneze : avtoref. dokt. dys. / V.Y. Slobodchykov. - M. 1994.

21. Smul'son M.L. Psykholohichni osoblyvosti virtual'nykh navchal'nykh seredovyshch [Elektronnyy resurs] / Smul'son Maryna Lazarivna // Tekhnolohiyi rozvytku intelektu. – K. : Instytut psykholohiyi im. H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny, 2012. - Rezhym dostupu : http://psytir.org.ua/upload/journals/3/authors/2012/Smulson_Maryna_Lazarivna_-_Psychologichni_osoblyvosti_virtualnyh_navchalnyh_seredovysh.doc

22. Sokol'skaya M.V. Subektnaya aktyvnost' kak usloviye lychnostnoho zdorov'ya / M.V. Sokol'skaya // Yzvestyya Rossyyskoho hosudarstvennoho pedahohycheskoho unyversyteta ymeny A.Y. Hertseny: Obshchestvennyye y humanyarnyye nauky (fylosofiyya, yazykoznanyye, lyteraturovedenyey, kul'turolohiyya, ekonomyya, pravo, ystoriyya, sotsyolohyya, pedahohyya, psykholohyya): Nauchnyy zhurnal. - SPb., 2008. - # 11 (62). - S. 293-304.

23. Tsenev V. Pomozhet ly vyrtual'niy psykholoh? [Elektronnyy resurs] / Vyt Tsenev. - Novosybyrsk : Ynternet-sayt «Psyberia.ru», 2005. - Rezhym dostupu : <http://psyberia.ru/psychodiary/psynet>

24. Handbook of Research Methods in Industrial and Organizational Psychology (Blackwell Handbooks of Research Methods in Psychology) / ed. by Steven G. Rogelberg. - Malden : Wiley-Blackwell Ltd., 2005. - 536 p.

25. Harris R.J. A Cognitive Psychology of Mass Communication / Richard Jackson Harris. - [4th ed.]. - Mahwah : Lawrence Erlbaum, 2004. - 488 p.

26. Psychology and the Internet: Intrapersonal, Interpersonal, and Transpersonal Implications / ed. by Jayne Gackenbach. - [2nd ed.]. - San Diego : Academic Press, 2006. - 392 p.